

פרשת שופטים

שמאל שהוא ימין וימין שהוא שמאל

יז, יא לֹא תִסּוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יִגִּידוּ לְךָ יְמִין וּשְׂמָאל:

מאז גירסא דינקותא, שגורים בפנינו דברי הספרי בפרשת שופטים (קנד): 'אפילו נראים בעיניך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל - שמע להם! כאן דורשת התורה את דרישתה העליונה במידת הציות לאותו בית דין שסמכה את ידיה עליו לטפל בכל השאלות העומדות על הפרק. "כי התורה ניתנה לנו על ידי משה רבנו ע"ה בכתב, וגלוי הוא שלא ישתוו הדעות בכל העיקרים הנולדים, וחתך לנו יתעלה הדין שנשמע לבית הדין הגדול בכל מה שיאמרו..." (מתוך דברי הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם בשורש הראשון). בהשקפה ראשונה קשה להבין את הדרישה לשמוע לבית הדין הגדול, אפילו כשלכאורה הם טועים טעות מוחלטת בפסק דינם, ומחליפים את ה"ימין" ב"שמאל". ואמנם מצאנו ירושלמי אשר לכאורה סותר את דברי הספרי.

ירושלמי (הוריות א, א): יכול אם יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין תשמע להם? תלמוד לומר, "ימין ושמאל" - עד שיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל, עכ"ל. בהבנת הדברים של הספרי, וביישוב הדעה הזאת עם הדעה שבירושלמי, רבו הדעות בקרב המפרשים. יש הרואים בזה מחלוקת חז"ל כאשר כל אחד מחזיק בדעה אחת מבין השתיים, ויש המיישבים את שתי הדעות ומסבירים כי אין מחלוקת ביניהן, וכי "מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי".

תחילת הדיון מצינו אצל הרמב"ן, אשר "לו משפט הבכרה" בכל סוגיא מחשבתית-הלכתית מעין זו שלפנינו. וזה לשונו:

וענינו, אפילו תחשוב בלבך שהם טועים, והדבר פשוט בעיניך כאשר אתה יודע בין ימינך לשמאלך - תעשה כמצותם, ואל תאמר: איך אוכל החלב הגמור הזה או אהרוג האיש הנקי הזה!

אבל תאמר: כך ציווה אותי האדון המצוה על המצוות שאעשה בכל מצוותיו ככל אשר יורוני העומדים לפניו במקום אשר יבחר. ועל משמעות (=משמעת) דעתם נתן לי התורה - אפילו יטעו. וזה כעניין רבי יהושע עם רבן גמליאל ביום הכיפורים שחל להיות בחשבוננו נשל רבי יהושע, ובכל זאת בא במקלו ובתרמילו והתייצב לפני רבן גמליאל על פי מצוותו. מסכת ראש השנה כה, א. והצורך במצוה הזאת צורך גדול מאוד, כי התורה ניתנה לנו בכתב וידוע הוא שלא ישתוו הדעות בכל הדברים הנולדים, והנה ירבו המחלוקות ותיעשה התורה כמה תורות. וחתך לנו הכתוב בדין שנשמע לבית הדין הגדול העומד לפני השם במקום אשר יבחר בכל מה שיאמרו לנו בפירוש התורה, בין שקיבלו פירושו עד מפי עד ומשה מפי הגבורה, או שיאמרו כן לפי משמעות התורה או כוונתה. כי על הדעת שלהם הוא נותן התורה, אפילו יהיה בעיניך כמחליף הימין בשמאל. וכל שכן שיש לך לחשוב שהם אומרים על ימין שהוא ימין, "כי רוח השם על משרתי מקדשו" (על פי יחזקאל מה, ד), "וְלֹא-יֵצֵב אֶת-חֲסִידָיו לְעוֹלָם נְשָׁמְרוּ" (תהלים לז, כח), מן הטעות ומן המכשול.

הרי עמדת הרמב"ן ברורה היא — מה שבית הדין הגדול יכול לקבוע על ימין שהוא שמאל הוא מאחד משני טעמים (א) הסמכות שהקב"ה העניק לסנהדרין היא מוחלטת, ומה שהם קבעו בכל מקרה ומקרה זה רצונו יתברך ועלינו לקיימו, אף אם אמנם טעו בהחלטתם (נראה להלן הסברים בגזירת הכתוב הזה). (ב) אליבא דאמת בית הדין לא טעו, באשר יש להם סיעתא דשמיא מיוחדת המסייעת להם תמיד להגיע אל האמת. הטעות היא איפוא, אצלנו ולא אצלם.

הרמב"ן עסק בנושא שלנו גם בהשגותיו לספר המצוות של הרמב"ם, בשורש הראשון (מתוך ארבעה עשר שרשים שהקדים לספר במצוות, בהם הניח את קני המידה לקביעה כיצד מצוה דאורייתא יכולה להימנות באותה קבוצה ייחודית אשר בשם תרי"ג נקראת), אחרי הביאו את עמדתו שבפירושו לתורה (כמעט מילה במילה) מוסיף להביא אבחנה יסודית וברורה בשאלה מתי החולק

על קביעת הסנהדרין יכול עוד להחזיק בדעתו עוברת לעשייתה, ולא ייחשב כזקן ממרא.

וזה לשונו: וזה מה שאמרו (ספרי) 'אפילו אומרים לך על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל' - שכך הוא המצוה לנו מאדון התורה יתעלה... ויש בזה תנאי, יתבונן בו המסתכל ב(פרק) ראשון של הוריות בעין יפה; והוא, שאם היה בזמן הסנהדרין חכם וראוי להוראה והורו בית דין הגדול בדבר אחד להיתר, והוא סבור שטעו בהוראתם, אין עליו לשמוע דברי חכמים, ואינו רשאי להתיר לעצמו הדבר האסור לו, אבל ינהג חומר לעצמו. וכל שכן אם היה מכלל הסנהדרין יושב עמהם בבית הגדול, יש עליו לבוא לפניהם ולומר טענותיו והם ישאו ויתנו עמו. ואם יסכימו כולם בביטול הדעת ההיא שאמר ושיבשו עליו (=הפריכו) סברותיו, יחזור וינהג כדעתם אחרי כן לאחר שסילקו אותו ועשו הסכמה (=ברור העניין) בטענתו... חייב לקבל דעתם אחר ההסכמה על כל פנים, ויאונו יכול אפילו להחמיר על עצמו]. (עכ"ל הרמב"ן).

כידוע, אין זה מדרכו של פרשנדתא - רש"י לעסוק בנושאים אלה ('אני לא באתי אלא...'), ולכן כתב בנועם קיצור לשונו (ד"ה ימין ושמאל): אפילו אומר לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין, וכל שכן כשאומר לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל (עכ"ל) ניצויין כי רש"י הוסיף מדעתו את היכל שכן, שאין לו זכר בספרי. אולם מפרשי רש"י הקלאסיים טרחו לעמוד על פשר הענין, תוך כדי כך שמתייחסים (במישרין או בעקיפין) לדברי הרמב"ן.

רבינו אליהו מזרחי (ד"ה ימין ושמאל) מבאר את הספרי, ובלי כל התיחסות לירושלמי, וזה לשונו (בעקבות פירוש הרמב"ן על התורה):

...ואל תאמר: איך אוכל החלב הזה שהוא חלב גמור, והוא (=הסנהדרין) אומר שהוא שומן! או איך אהרוג האיש הזכאי הזה שהוא (=בית הדין) אומר שהוא חייב! אלא תאמר: כך ציוני הנותן את התורה שנעשה ככל אשר יורנו השופט ההוא, כי על פי דעתו של השופט ההוא נתן לנו את התורה. כל שכן כשאינו אומר לנו רק על שמאל שמאל ועל ימין ימין. כי רוח השם יתברך על

משרתי מקדשו תמיד (על פי יחזקאל מה, ד), וישמרם מן הטעות ומן המכשול ולא יצא מפיהם כי אם האמת, עכ"ל הרא"ם.

גם הרא"ם (בעקבות הרמב"ן) קובע בצורה מוחלטת, כי הקב"ה ישמור את חברי הסנהדרין מן הטעות ומן המכשול. הימין רק נדמה לו שהוא שמאל, כי חזקה על הקב"ה שישמרם מן הטעות נומן התימא על הרא"ם שהביא את דברי הרמב"ן כמעט מלה במלה בלי לציין זאת! זאת ועוד, בדרך כלל המזרחי הוא אשר נרתם להגן על דברי רש"י נגד הרמב"ן החולק עליו, ואילו כאן שמסכים עמו החריש!].

גם המהר"ל בסברא ראשונה מבאר כי אמנם טעות בידי המשקיף. אבל בהמשך דבריו מוסיף לומר כי אמנם יתכן ובמישור המוחלט טעה בית הדין והחליפו ימין בשמאל, ובכל זאת חייבים לקבל את דבריהם, וזה לשונו:

...וורוצה לומר שהוא ידמה בעיניו שאמרו לו על ימין שמאל, פירוש, על דבר שהוא מותר וכשר לעשות - אמרו שהוא אסור; וכן על דבר שהוא שמאל ואסור - אמרו שהוא ימין... ולפי זה "ימין ושמאל" כמשמעו, דאף אם הם טועים בדין ואמרו לך על דין טהור (ודאי) שהוא טמא ועל טמא (ודאי) שהוא טהור, בהיתר אתה שומע להם ומצות ה' יתברך אתה עושה... ומפרש שם (במסכת סנהדרין פח, א את הטעם למצוה) כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל, עכ"ל.

ראינו לעיל בדברי הרמב"ן שקיימת אפשרות שזקן החולק על הסנהדרין יוכל להמשיך ולנהוג כדעתו, מבלי שייחשב כזקן ממרא. גם בעל 'דברי דוד' על פירוש רש"י (הוא הט"ז על השולחן ערוך) מעלה בפנינו אפשרות כזאת, כאשר דבריו בנויים על (ומתייחסים אל) שני המקורות אצל חז"ל, הספרי והירושלמי הנראים כסותרים אהדדי.

וזה לשונו: "אפילו אומר לך על ימין שמאל". יש מקשים, דבירושלמי (ריש פרק קמא דהוריות) תנא איפכא; "יכול וכו'"... ומתמצים דכאן (בספרי) מיירי שלפי שיקול הדעת סובר דאומרים על ימין שהוא שמאל, על כן תשמע להם. וירושלמי מיירי שבוודאי טעו להתיר האיסור. ואין זה מיושב, דודאי כל שחכמים חולקים זה עם זה, ודאי אין הדין מפורש לפנינו, אלא דיש פלפול

על זה היאך הוא, וזה דעתו כך וזה כך. ונראה ליישב, דהירושלמי מיירי בענין שזה רואה שמתיר לו דבר האסור בדעתו, לא ישמע לו, אלא ישמיט עצמו ויהיה 'בשב ואל תעשה', ואין בזה משום ממרה, כיון שאין נראה המראתו, דאפשר שיאמר שאינו חפץ לאכול אותו עניין בלאו הכי. מה שאין כן ברש"י כאן נהמפרש לפי שיטת הספרין שמיירי בדבר שאי אפשר להישמט ממנו להיות 'שב ואל תעשה' - אז ישמע לו בכל גווני דלא יהיה נראה המראתו בבירור. וסברה זו מצינו בגמרא לחלק בדין אם בא ממקום שאין עושים מלאכה בט' באב למקום שעושים, שלא יעשה עמהם, שיוכל לומר: בלאו הכי אין לי מה לעשות (עכ"ל).

עד כאן ראינו כי המפרשים נחלקים לשתי קבוצות בהסבירם את הציווי לשמוע לבית הדין אפילו כשאומרים על ימין שהוא שמאל, ולהיפך. מצד אחד יש המבינים את לשון הספרי כי ה"ימין" וה"שמאל" הם כאלה לפי ראות עיני האדם בלבד אלא שלמעשה הוא טועה, וצודקים הסנהדרין. לשיטה זו לא תיתכן טעות מצד חברי בית הדין הגדול היושבים בלשכת הגזית, בגלל סייעתה דשמיא המיוחדת ליושבים בדין במקום שהוא אשר יבחר ה'. מן הצד האחר, מכירה השיטה השניה בעובדה כי ייתכן שבית הדין יאמר "ימין" על מה שעד כה היה ידוע כ"שמאל"; אבל אין זה משחרר אותנו מן החובה להישמע להם בטענה שפסק דינם אינו "נכון", כי ה"נכון" הוא מה שהתורה קובעת כ"נכון", והיא קובעת ש"נכון" לשמוע לכל פסק דין של בית הדין הגדול, באשר פסק דינם עושה את הדין "נכון" לפי התורה.

אולם קיימת גם גישה שלישית, שהיא מעין עמדת ביניים בין השתיים הקודמות. גישה זו מכירה בכך כי ייתכן ובית הדין הגדול ישנה בטעות מן ההלכה הפסוקה עד כה (בזה חולקים הם על השיטה הראשונה שלמעלה). מאידך היא גם מכירה בכך כי שינוי זה אכן בטעות הוא, ואינו ה"נכון" בעיני ה' (ובזה חלוקה היא על השיטה השניה). ברם התורה מצווה לשמוע בדבריהם, לא מפני שכל דבר שהם פוסקים להלכה הוא ממילא "נכון", אלא בגלל סיבה אחרת לגמרי. עמדה זאת מצינו אצל רבינו ניסים בספרו דרשות הר"ן הדרוש האחד עשר.

זה לשונו: ויש לומר בזה, שהעניין נוהג במצוה הזאת בחוקת התורה כמו שינהגו הכוחות הטבעיים בחוק הטבע. שכמו שהם הטבעו באדם לצורך תיקונו, ובכלל על הרוב יימשך מהם תיקון, ועם כל זה לפעמים על צד הזרות יימשך מהם בעצמם הפסד, הטבע לא נשמר (אינו מוגן) מן ההפסד כי אי אפשר שיהיה תיקונו ביותר מזה. כן העניין בשווה בחוק המצוה הזאת. כי כמו שהכוח המושך הוטבע באדם כדי שימשוך מזונו אי אפשר לו מבלעדיו, עד שאם יבטל הכוח ההוא ימות; ועם כל זה הכוח המושך ההוא... לפעמים ימשוך דבר בלתי נאות (=לא רצוי) יתיילד (=יוולד) ממנו חולי ברוב הזמן, והטבע לא ישגיח (=ימנע) על זה. אבל עיקר כוונתו (של הקב"ה) היה על התיקון הכללי הנמשך תמיד, ולא יקפיד על ההפסד הנופל על צד הזרות, שאי אפשר לתקן עניינו ביותר מזה. כן העניין במצוה זו ("לא תסור") בשווה. שהתורה השגיחה לתקן ההפסד שהיה אפשר שיפול תמיד, והוא פירוד הדעות והמחלוקת, ותיעשה התורה כשתי תורות. ותיקנה ההפסד התמידי בזה כשמסרה הכרעת הספקות לחכמי הדור, שעל הרוב יימשך מזה תיקון, ויהיה המשפט צודק. כי שגיאות החכמים הגדולים מועטות ממי שהוא למטה מהם בחכמה, וכל שכן כת הסנהדרין העומדים לפני ה' יתברך במקדשו ששכינה עמם. ועם היות שלפעמים אפשר שעל צד הפלא (מלשון "פלא") והזרות ישגו בדבר מה, לא חששה התורה להפסד ההוא הנופל מעט, כי ראוי לסבול אותו מצד רוב התיקון הנמשך תמיד, ואי אפשר לתקן יותר מזה, כמו שהוא בחוק הטבעי (=חוקי הטבע) בשווה, עכ"ל.

"חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ" - "בְּרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה", זה לעומת זה עשאו האלקים, חוקי התורה ("איסתכל באורייתא") וחוקי הטבע ("זברי עלמא"). חוקי הדיאטה של 'אוכל בריא' ידועים היטב, ושומר נפשו יקפיד בהם. אולם גם הרופא המומחה יודע כי ישנם אנשים אשר האוכל המאוזן אינו בריא עבורם, אף על פי שבשביל התיקון הכללי זהו התפריט אשר צדיקים ילכו בו. החלב ותוצרתו, כה חיוניים להתפתחות הילד בשנותיו הראשונות, מהווים בעיה קשה

ביותר עבור אותם הילדים (ואמנם מעטים המה) אשר להם רגישות גדולה לחלב ולתוצרתו, שבל ימצא ובל יראה אצלם, לא בצורה זאת ולא בצורה אחרת [בהעדר הסבר אחר קובעים שהם "אלורגיים" לחלב ולתוצרתו]. ואם כך בחוקי הטבע, כך גם במערכת המקבילה, הלא היא חוקי התורה. גם שם הולכים בתר רובא, אע"פ שידוע ידענו כי פה ושם יהיה מקרה חריג, שהדבר התועלתי (בדרך כלל) יהיה לנו לרועץ. כאן בדרך הראשונה מוכן הר"ן להודות כי אמנם יתכן והסנהדרין יטעו, ואין מנוס מזה, ובכל זאת מצווה התורה ללכת אחריהם בכל אשר יגידו, כי בדרך כלל תבוא מזה תועלת.

ברם בהמשך דבריו באותה דרשה חוזר בו הר"ן קימצא מדעה זו, ורואה דווקא תועלת ב"רע ההכרחי" הזה של אי שלימות שאי אפשר בלעדיו. גם כאן ממשך הר"ן להסתייע בהקבלה עם חוקי הטבע, וזה לשונו:

ואני סובר עוד, שאי אפשר שיימשך ממה שיכריעו הסנהדרין הפסד בנפש כלל, גם כי יאכילו דבר איסור ושיאמרו בו שהוא מותר. לפי שהתיקון אשר יימשך בנפש מצד ההכנעה למצות חכמים מורי התורה הוא הדבר היותר אהוב אצלו (ה'); כאמרו, "הִנֵּה שְׂמֵעַ מְזַבַּח טוֹב" (שמואל-א טו, כב). והתיקון ההוא יסיר הרוע אשר הוא מעותד להתיילד בנפש מצד אכילת הדבר האסור ההוא. וכיוצא בדבר הזה בעצמו יקרה בגוף כי המאכל המזיק, כשיאכלהו האוכל על דעת שמועיל אליו, הנה מחשבתו תפעל באוכל ההוא ויסיר ממנו היזקו... כן הענין כשימשך האדם אחר מצות הסנהדרין... הימשכו אחריהם יסיר מנפשו כל אותו הרוע שהיה ראוי שיתיילד מצד אכילת הדבר האסור ההוא, ולכן צייתה התורה ואמרה "לא תסור" וגו', עכ"ל הר"ן.

אמנם אם אכל חלב (איסור כרת) כאשר חשבו הסנהדרין שהוא בדין שומן נעשה הנזק (אמנם בשוגג, אבל גם שגגה צריכה כפרה) בנפשו. נכון, מסכים הר"ן, אבל התועלת הנמשכת לנפשו בקיום הכרעת החכמים, היא בעלת משקל הרבה יותר מאשר אותו הנזק שספג. יצא הפסדו הקטן בשכרו הגדול. ואולי סבור הר"ן שזהו מעין עבירה לשמה. כך מצינו אצל יעל אשת חבר הקיני, שעשתה מעשה איסור בתחום העריות, כאשר כל כולה של כוונתה בעשיית המעשה (עבירה) היתה לשם מצוה, וזכתה על ידי כך לברכת "תְּבַרְךָ מְנַשִּׁים

יְעַל... מְנַשִּׁים בְּאֵהָל תְּבַרְךָ". על יסוד מקרה זה (טהור בכל מיני טהרת המחשבה בתוך עולם המעשי של איסור אשת איש) קבעו לנו חז"ל ש"גדולה עבירה לשמה כמצוה שלא לשמה". הוא הדין והיא המידה במקרה דנן. היהודי הפועל על פי פסק בית הדין הגדול ככל אשר יורוהו, כאשר כוונתו היא אך ורק לקיים את ציווי ה' שעל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, מחשבה זאת בטהרתה יש לאל ידה להסיר מן הדבר האסור את נזקו'. כשם שיעל לא נטמאה בטומאת אשת איש, כך האוכל את החלב, לא נטמאה נשמתו בחיוב כרת של אותו מאכל (ובסוגית עבירה לשמה, עיין בפרשת וירא. למותר לציין כי בדרגתנו אנו היום האתגר שלפנינו הוא לקיים מצוה לשמה).

אולם האברבנאל בפירושו לתורה, חולק על שיטת הר"ן בפירושו השני באמרו:

ולא יצוה השם יתברך שיאמינו משאת שווא, לא על המעט ולא על הרוב! חלילה לרז"ל לכווין לדבר הזה! ולא תסמוך התורה על פועל הדמיון בשומר המצוות שיחשוב לטהור טמא ולמותר אסור ולמועיל מזיק; כי הנה תורת ה' צדק צדק תרדוף, וה' אלוקים אמת ותורתו אמת! עכ"ל.

לכן סולל האברבנאל דרך רביעית בהבנת סוגיית ימין ושמאל, וזה לשונו: אבל נראה בו אצלי באמיתת העניין הוא שמשפטי התורה הם כוללים, ואי אפשר שיימצאו בהם כל הדברים המקריים הפרטיים שיקרו בכל יום. ומבואר הוא כי עם היות המשפטים הכוללים ההם צדיקים וישרים בעצמם, כבר יקרה שיבוא הדבר (מסויים) באופן שהמשפט הכולל לא יישרהו [=יטפל בו לפי היושר] ולא יצדק עליו [כאן מביא דוגמאות מדיני ממונות ומדיני נפשות]... ואם יימשך הדבר כן תמיד [שישפטו לפי הכלל בלבד], יהיו הרוצחים רבים [כי לא תמיד ניתן לבצע משפט מוות לפי הכללים של התורה בנידון]. וכמו שארז"ל על זה: לא חרבה ירושלים אלא מפני שדנו בה דין תורה (בבא מציעא ל, ב); רצונם לומר, על פי האמת הכולל, ולא היו מיישרים אותה כפי השעה, אבל היו אומרים "יקוב הדין את ההר"...

[ומוסיף מהרי"א ליישם את שיטתו העקרונית לפסקי ההלכה של הסנהדרין, בהם קבעו שהימין הוא שמאל]. כשיפלא מהם (הסנהדרין) הדבר לענין המשפט... כשיחבר אליהם שאין מסכימים השורשים הכוללים התורניים עם מה ששכלם נותן שראוי לעשות בענין ההוא לפנייהם, כפי צורך השעה והמקום... וה' נתן בידם רשות ויכולת ליישר את הנימוס התורני ולתקנו כפי מה שיראה בעיניהם בענין החלקי ההוא. ועל זה הענין [כלומר, קביעת החריג לעומת הנורמה] הזהיר שלא יסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. רוצה לומר כי אף על פי שיצאו משורת הדין הכולל ויקחו הדבר לשמאלו, או בהיות המשפט הצודק לשמאלו, וגזרו הדבר לימינו - לא יסור מדבריהם. כי מה שיגזרו הם בזה, עם היותו כפי השורשים הכוללים על ימין שמאל ועל שמאל ימין, הנה כפי האמת הפרטי וטבע הענין החלקי, לא יאמרו אלא על ימין ימין ועל שמאל שמאל. כי הוא מה שראוי שייעשה - לא דבר אחר! ובזה האופן כללה החכמה האלוקית בתורתו כל חלקי האנשים וכל פרטי מעשיהם בכוח הזה שמסר אל הסנהדרין... וחלילה חלילה להם (סנהדרין) מרשע, שיאמרו על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין - לא כפי האמת וגם לא כפי מחשבת השואל, עכ"ל האברבנאל.

כבר קבעו משפטני אומות העולם ש'סומה יורה סומה איניורה', כלומר, כמה שהמשפט מקיף יותר הוא מזיק יותר. אי אפשר שחוק אחד יתאים לכל פרט ולכל מצב. נצחיות התורה דורשת שבתוך תוכה של תורה עצמה יימצאו הכלים אשר באמצעותם ניתן יהיה ליישם את התורה בכל התנאים ובכל הנסיבות. אולם אין מנוס בכל חוק באשר הוא חוק (=חוק וקבוע) ואפילו הוא חוק אלקי, מלפגוע במקרים החריגים. לדעת מהרי"א, גם לזאת דאגה התורה, והשלימות הכוללת מושגת על ידי 'הגמישות' הניתנת לסנהדרין במקרה חריג שהשמאל הכללי יהיה הימין במקרה המיוחד הזה. לא על ימין כללי אומרים עתה שהוא שמאל כללי. לא כך! אלא על ימין כללי הנשאר ימין ויישאר ימין, קובעת הסנהדרין ששמאל הוא לגבי מקרה חריג מסוים. גמישות זאת, המבטיחה הן את הנצח של התורה מחד, והן את שלימותה המוחלטת מאידך,

כאשר דברי תורה הם דברי צדק בכל מצב שהוא, יהא חריג אשר יהא, דורשת ציות מוחלט לחכמי ישראל. ציות זה אינו רק בגלל חכמתם המיוחדת של חברי הסנהדרין, אלא עקב האחריות העצומה המוטלת עליהם, והמשימה הקדושה להבטיח למערכת המשפט של התורה מה שאין לכל מערכת אחרת - נצחיות, קביעות, והתחשבות.

אשרינו, מה טוב חלקנו, מה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו!